

Gaziel fuig de la pedanteria pretensiosa i intel·lectual: «Cultura no són llibres: és la mateixa vida noblement viscuda. Per això la política divideix els homes en partits adversos, i la cultura els agermana en un sol esperit» (OD, 81). En realitat, als textos titlla els intel·lectuals de «jerarquia social», i així apareixen retratats, per exemple quan Gaziel publica, al diari argentí *La Nación*, un article contra el silenci dels intel·lectuals espanyols exiliats —«el intel·lectual español expulsado de España, despavorido ante la magnitud aterradora del cataclismo patrio, actualmente vive como agazapado» (OD, 91) — o quan lloa la puresa de Maragall per no voler acceptar mai la candidatura de diputat que li oferiren.

Gaziel combina textos d'abast internacional, com algunes notes breus sobre el teatre de Shakespeare o la traducció d'*Ébauche d'un serpent* (1948) de Valéry, amb d'altres de més propers, com els textos sobre Maria Antònia Salva o un pròleg al poemari *L'Estela* de Miquel Forteza.

Per Gaziel passen gran part de les tensions del catalanisme polític del segle xx —el noucentisme, la implicació de l'intel·lectual en l'espai públic, l'europeisme, l'ús del castellà com a mitjà periodístic, el trànsit de *La Veu de Catalunya* a *La Vanguardia*, l'Institut d'Estudis Catalans, i un llarg etcètera.

Ben conegut, citat i comentat és l'article «La devoradora de hombres» (*La Vanguardia*, 20/6/1923), en què el nostre protagonista es lamenta del fet que, en un indret com Catalunya, «dentro de unos límites geográficos tan reducidos», assistim a un «tan irreductible instinto colectivo de destrucción de prestigios individuales». Gaziel cita com a exemples prestigiosos Cambó, Carner, Josep Pijoan i Eugeni d'Ors.

Moltes vegades s'ha considerat, i tal vegada sigui del tot cert, que els grans sistemes culturals i literaris necessiten obres completes, edicions crítiques i tots aquells llibres que suposin una aportació destacada per a la nostra cultura. Gaziel, sens dubte, ha pogut escapar d'aquesta devoradora d'homes que ell mateix va encunyar gràcies a la tasca que, des de fa un grapat d'anys, porta a terme Manuel Llanas. Avui podem convenir que el recull de textos que s'apleguen en aquests dos volums són una reivindicació exemplar de la figura i l'obra d'Agustí Calvet, *Gaziel*, i que contribueixen, a més, a enfortir el nostre patrimoni literari.

Epistolari Calders & Tísner

JOSEP CAMPS ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya
jcampar@uoc.edu

GALERA (2020): Francesc Galera (cur.), *Epistolari Calders-Tísner*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat de les Illes Balears; «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver» 55.

La trajectòria biogràfica de Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener (que signava els seus textos literaris i artístics amb el pseudònim de Tísner) presenta nombrosos paral·lelismes. Nascuts a Barcelona el 1912, van estudiar a l'escola Mossèn Cinto (dirigida pel mestre Josep Parunella, que els ensenyà els rudiments de l'escriptura), van defensar uns mateixos ideals catalanistes i d'esquerres, van lluitar al bàndol republicà durant la Guerra civil, van patir un llarg exili a Mèxic, i van retornar a Catalunya a la dècada dels seixanta, on es va reconèixer la seva vàlua com a escriptors amb nombroses distincions, entre les quals destaca el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (Calders, el 1986; Tísner, el 1997). Una relació d'amistat que va acabar per convertir-se en familiar quan Calders es va casar amb Rosa Artís, germana de Tísner.

Com és sabut, la carta no està pensada per a la difusió pública i s'adreça a un lector únic, privat; el fet de publicar-la implica vulnerar la intimitat dels corresponents. Més enllà de la simple tafaneria, la transgressió que implica donar a conèixer correspondències com la que ressenyem, de dues destacades personalitats de la Catalunya contemporània, permet resseguir i il·luminar zones ombrívoles d'un dels més dramàtics esdeveniments que va travessar el nostre país el segle XX: l'exili provocat per la victòria de les tropes franquistes el 1939. Pel que fa als autors que ens ocupen, només comptem amb l'edició d'algunes mostres de la correspondència de Calders —entre d'altres s'han publicat *Epistolari Agustí Bartra - Pere Calders* (2001); *Cartes d'amor* (2002), amb Rosa Artís; *Estimat amic: cartes, textos* (2009), amb Joan Triadú; i *Fe de vida* (2013), amb Rafael Tasis. De Tísner, en canvi, aquest és el primer llibre que recull part del seu interessant i desconegut epistolari. L'intercanvi entre Calders i Tísner consta de 61 cartes, que es presenten editades en rigorós ordre cronològic. Si bé el període que abasta és dilatat en el temps, 1939-1986, el gruix de les lletres es concentra en dos períodes: 1939 i 1962-1965; les que en resten fora són força circumstancials. Uns textos que corroboren, matisen o completen informacions contingudes tant a la biografia *Pere Calders, veritat oculta* (1998), d'Agustí Pons, com als quatre volums de memòries de Tísner, *Viure i veure* (1989-1996).

En la primera part, abril-setembre de 1939, es recullen només les cartes de Calders a Tísner escrites des de Roissy-en-Brie; els comentaris del segon, refugiat a Tolosa de Llenguadoc, s'han de deduir del contingut. Les lletres revelen la constant dependència d'un solitari Calders —la seva muller, Mercè Casals, i el seu fill s'havien quedat a Barcelona— cap al seu amic, a qui voldria tenir al seu costat (i ho intentarà endebades amb l'ajut de Francesc Trabal): «Amb tu em veig amb cor de fer grans coses, però sol, em sentiré completament exiliat» (p. 34). Establert prop de París, la capital de França no li desperta massa interès; la descripció dels seus principals monuments revela un notable desencís: «A l'interior de Nôtre-Dame m'ha faltat l'aire i he trobat que hom no s'hi podia moure. De fora, quan l'he vist, m'he quedat de pedra, perquè me l'imaginava tres o quatre vegades més gran» (p. 17). A la primera de les lletres conservades, del 5 d'abril, ja hi apareix la ironia tan típica de la literatura caldersiana: «T'escric des del castell de

Roissy, voltat de vint-i-cinc criats que es barallen per veure quin anirà a tirar la carta» (p. 15), i que retrobarem en d'altres cartes del període, com la que va redactar el 14 d'abril en un castellà farcit de catalanisms: «Tenemos un perro llamado Estelrich, que es muy dócil el pobre» (p. 22). Les cartes ens revelen les dificultats econòmiques de Calders per a sobreviure; ho farà com a ninotaire, recuperant la tasca efectuada durant els anys de la República en què signava com a Kalders. O aspectes poc coneguts de la seva trajectòria biogràfica, com la proposta d'anar a Xile, on s'establiran Trabal, C. A. Jordana, Joan Oliver, Domènec Guansé i Xavier Benguerel. Tísner i la seva família marxaran a Mèxic el 13 de juny, i aquest fet precipitarà la decisió de Calders d'embarcar-se en el pròxim vaixell. Una vegada arribat al nou país, les cartes adreçades a Tísner, que s'havia establert a Saltillo, plantegen la voluntat de crear una empresa de publicitat en què «jo dibuixaré i el meu cunyat [Josep Casals] anirà pel món a oferir els meus productes» (p. 49). Un negoci que no passarà de ser un simple projecte. Una vegada instal·lats a Mèxic, els dos amics s'implicaran en la promoció de la cultura catalana (pensem el seu paper decisiu en publicacions com *La Nostra Revista* o *Pont Blau*): n'és un exemple l'única lletra de 1955 en què planegen l'edició pòstuma dels contes de Josep Roure-Torent.

El segon bloc de cartes estan datades entre el desembre de 1962 i el de 1965. Calders s'havia embarcat el 8 de setembre en el vaixell Covadonga per iniciar el retorn a Catalunya acompanyat de la segona muller, Rosa Artís, i els tres fills del matrimoni. Tísner, en canvi, havia decidit romandre encara a Mèxic. Bona part de la correspondència d'aquests tres anys giren al voltant del desig de Tísner de seguir els passos del seu amic. Malgrat que «la decisió està ben presa, inexorablement presa. Ara més que mai. Perquè vosaltres ja hi sou; perquè les vostres cartes aviven el desig; perquè *allò* és el que enyorem, el que ens vivifica. Tota la nostra vida ha estat provisional» (p. 58), i afirmar, repetidament, que «mai no he desitjat amb tanta vehemència treure la rifa o assaltar un banc! Vull diners i marxar tot seguit! M'enyoro. Enyoro vosaltres. Enyoro Catalunya» (p. 61), la necessitat de resoldre els problemes econòmics és allò que li posa pals a les rodes a una immediata tornada: «El que essencialment neguiteja és la primera etapa a Catalunya: la instal·lació, la feina, els estudis interromputs. Com es lliga, tot això?» (p. 66-67). Calders, de tota manera, no deixarà d'insistir en la necessitat del retorn: «Cada dia que passa estem més contents d'haver tornat i ens dol que a vosaltres us costi tant decidir-vos. Perdeu un temps preciós i, de mica en mica, aneu fent tard. Potser és cruel dir-vos això, però és la veritat» (p. 63). Deixant de banda algunes de les hilarants anècdotes que exposa Tísner (va guanyar un cotxe gràcies a obtenir el primer premi en un concurs literari organitzat per la revista *El Cuento*), les lletres d'aquest període ens aporten informació de primera mà sobre l'obra dels dos narradors. En el cas de Calders, podem assabentar-nos de la recepció que va tenir *L'ombra de l'atzavara*, un text en què ficcionalitzava sobre el món dels exiliats catalans a Mèxic: «Que la novel·la ha fet rebombori entre la colònia, pots estar-ne ben segur. Conec l'argument car molts me l'han explicat i no entenc per

on es poden sentir alludits» (p. 78). Pel que fa a Tísner, resseguim el procés de gestació de *Paraules d'Opòton, el vell*, titulada inicialment *Crònica de Metlesòtxiitl*, des del fracàs al premi Sant Jordi el 1964 —l'any anterior l'havia obtingut Calders amb *L'ombra de l'atzavara*— a les dificultats per a la seva publicació: «Ja sé que la meua *Crònica* no és una novel·la extraordinària. Diu, d'una manera divertida, quatre o cinc veritats que algun dia altra gent haurà de dir. Imaginativa n'és, mal m'està dir-ho, i també t'ho vaig dir anteriorment, almenys jo m'hi divertia molt escrivint-la i rellegint-la» (p. 95). Lúcidament Calders assenyalarà la censura com el principal escull a superar perquè el text pugui veure la llum: «A més, hi ha un factor decisiu, que influeix els jurats: la “publicitat” de les obres, que puguin vèncer l'escull de la censura. En la teua *Crònica*, Tísner, hi ha una càrrega d'intenció que ha de topar amb el llapis vermell. Però s'han de fer tots els intents possibles perquè sigui editada en català» (p. 110). Finalment, Tísner i part de la seva família (les dues filles grans es quedaran a Mèxic) s'embarcaran el 10 de desembre en el vaixell Satrústegui amb destinació a Catalunya. Les darreres cartes, establerts els dos corresponsals a Barcelona, són poc interessants amb l'excepció de la datada el 30 de març de 1973, en què Calders dona la seva opinió sobre la novel·la *L'enquesta del Canal 4*, amb què Tísner havia obtingut el premi Sant Jordi.

El volum ha estat preparat per Francesc Galera, autor d'una tesi doctoral sobre les traduccions de Tísner. L'edició de les cartes, que mostren una llengua molt propera als models col·loquials, no presenta cap error significatiu. Quant a l'anotació, sobria i gens intervencionista, proporciona al lector informació sobre fets i persones esmentats pels corresponsals. De tota manera, potser caldria haver explicitat, a la lletra del 27 d'abril de 1939 (p. 26), els motius de la depressió de Ferran Rahola (l'afusellament del seu pare, l'escriptor i polític Carles Rahola, a mans del règim franquista) o bé indicar, a la del 21 de setembre de 1965 (p. 140), que l'original de Calders que volia publicar l'editorial Selecta era *Ronda naval sota la boira*. Dos apartats, un de documents (amb les cartes d'acceptació a Mèxic de Calders i Tísner) i l'altre de textos (discursos en què els dos escriptors exposen recíprocament la seva amistat) completen el material del llibre, en què trobem a faltar un índex de noms.

La lectura de l'epistolari entre Calders i Tísner traspuja vitalitat i un envejable sentit de l'humor tot i les constants adversitats que ambdós van viure a partir de 1939. Però també hi plana una amarga reflexió sobre la identitat de l'exiliat; com bé exposa Calders des de Catalunya el 5 d'octubre de 1965: «em sembla indispensable “cremar les naus” i oblidar-se de visites d'exploració o de caps de platja que cobreixin la retirada. No és possible repartir la vida entre dos continents, i veig que els qui proven de fer-ho se senten desgraciats, i no estan bé enlloc» (p. 152). Sens dubte, aquest va ser el motiu principal del retorn dels dos amics a Catalunya.

Epistolari J. V. Foix & Joan Gili

Foix & Gili (2021): J. V. Foix i Joan Gili, *Entre llibres i llibres*, Barcelona: Edicions 62.

LAURA VILARDELL

Northern Illinois University

lvilardell@niu.edu

Un epistolari és un testimoni autèntic de les vivències dels seus protagonistes i en moltes ocasions es tracta, també, d'una font primària cabdal per traçar amb més detall el perfil biogràfic dels corresponents. Aquest és el cas de la correspondència entre J. V. Foix (1893-1987) i Joan Gili i Serra (1907-1998), que ressegueix el paper de l'intel·lectual durant la guerra civil i la postguerra i les vicissituds de l'entorn social en què hom viu.

La nissaga familiar dels Gili com a editors va decidir el rumb del jove Joan. Ja el seu avi patern, Joan Gili i Montblanch va fundar l'editorial Juan Gili Editor, i el 1902, el seu oncle Gustau va engegar la tan exitosa editorial Gustavo Gili, avui encara activa. El pare de Joan Gili, Lluís, també en va fundar una, Luis Gili Editor, però malgrat el que havia planejat, el seu hereu, Joan, no es va fer càrrec de l'editorial paterna. En canvi, va obrir-se camí a Londres. Convidat el 1933 per Henry Warren a través d'una relació epistolar, Joan Gili va veure que aquella ciutat li donaria potser la projecció internacional que no trobava a Barcelona i, juntament amb Warren, el 1935 va obrir-hi una llibreria: The Dolphin Bookshop. Amb els anys i la renúncia de Warren, l'any 1938 la petita llibreria va començar a oferir serveis editorials i el 1941 ja s'havia consolidat com a editorial de referència de publicacions d'àmbit hispànic en anglès i en castellà, amb un lloc destacat per als llibres catalans traslladats a l'anglès: The Dolphin Book Publishing House. Els estudis que tinc en curs sobre l'activitat intel·lectual i editora de Joan Gili a Anglaterra i també sobre la recepció de l'*Introductory Catalan Grammar* permetran fer-se càrrec de la seva transcendència.

Un dels atractius més destacats de la correspondència que conté el volum ressenyat és l'admiració i respecte mutus entre els seus protagonistes. Es portaven catorze anys de diferència, i Foix es va afanyar a introduir Gili als cercles de la intel·lectualitat barcelonina dels anys 30, per exemple, proposant-li de col·laborar al diari *La Publicitat*. Més tard, Foix celebrava els èxits professionals de Gili, com per exemple quan explica que el catàleg de The Dolphin Bookshop «l'he festejat com un infant» (carta de 18 de maig de 1937). L'amistat sembla ferma i no s'atura ni quan els dos corresponents deixen de tenir lligams familiars. La germana de Gili, Victòria, s'havia casat amb Foix el 1931 i el matrimoni naufragà el 1948. Aquest epistolari confirma la indissoluble relació entre els dos intel·lectuals i les visites a can Foix per part de Gili, sempre que les seves ocupacions, durant les visites llamepec que feia a Catalunya, li ho permetien.